

Epigrafika včeraj, danes, jutri ...

Epigraphy Yesterday, Today, Tomorrow ...

© Julijana Visočnik

Izvleček: Avtorica želi predstaviti nove možnosti raziskovanja na področju epigrafike. Objavljanje novih napisov (tudi korpusov) predstavlja osnovo, ki jo je potrebno nadgraditi s posameznimi študijami. Marsikje v Evropi so z vzpostavitev epigrafskih baz, ki omogočajo hitrejši dostop do velike količine podatkov, enostavnejše iskanje ter predstavljajo osnovni pripomoček vsakega epigrafika danes in jutri, že naredili korak naprej. Slovenski napisi so sicer vključeni v nekatere od teh baz, vendar se kljub temu pogreša domača baza, ki se predvsem zaradi finančnega stanja v slovenski znanosti vedno bolj odmika.

Ključne besede: epigrafika, onomastika, Celeja, Norik, baze podatkov

Abstract: The author tries to show the new possibilities of onomastics research. The precise division of the different types of names (tria/duo nomina, names with peregrine filiation, and single names) is a useful approach at which the number of their parts and their origin are taken into account. This approach seems to be especially useful when we are dealing with Romanisation or with the social and legal status of inhabitants. The author also emphasises the importance of the epigraphic database, which should be established for the inscriptions of Slovenia.

Keywords: epigraphics, onomastics, Celeia, Noricum, databases

Namesto uvoda

Natančna analiza besed na napisih nekega prostora nudi globlji vpogled v znanje latinskega jezika v provincialnem okolju, kar koristi pri ugotavljanju poteka romanizacije, natančneje latiniziranja. V okvir romanizacije (širjenje rimske kulture), gotovo sodi tudi širjenje latinskega jezika, ki ga je mogoče preučevati prav s pomočjo napisov. Izrišejo se razlike med stanjem v samem mestu ter med pričakovano manj romaniziranim zaledjem (agrom). Še več pa je mogoče narediti z novo metodo natančnega razvrščanja in sistematiziranja imen glede na število delov imena in njihov izvor (latinska, grška, keltska, germanska ...). Imena, ki jih najprej razdelimo na tista iz mesta in tista iz agra, delimo na tri velike skupine: *tria nomina*, peregrina filiacija, samostojna imena. V okviru vsake izmed njih nastanejo novi sklopi imen s skupnimi značilnostmi. S primerjavo le-teh, njihovim deležem in izvorom je mogoče odkriti določene zakonitosti romanizacije, mešanja domačega in tujega (rimskega); pokaže se okviren pravno-socialni status prebivalstva, ki ga je mogoče ugotavljati predvsem na osnovi imen. Opisano metodo preučevanja imen in s tem prebivalstva bomo predstavili na konkretnem primeru Celeje in njenih napisov.

Epigrafske baze

V času, ko je digitalizacija podatkov postala vsakdan, bi bilo nesmiselno izpostavljati pomen baz podatkov in razlagati njihovo nesporno pozitivno vlogo. Evropske epigrafske baze (*EDH*: Epigraphische Datenbank Heidelberg - <http://www.uni-heidelberg.de/institute/sonst/adw/edh/>; *Clauss/Slaby*: Epigraphik - Datenbank Clauss – Slaby - <http://www.manfredclauss.de/>; *EDR*: epigraphic database

Roma - <http://www.edr-edr.it/>; *EDB*: epigraphic database Bari - <http://www.edb.uniba.it/>;) ne samo da so cenjene, postale so nepogrešljiv pripomoček vsakega epigrafika.

Baze pa so več kot le koristno pomagalo tudi pri preučevanju napisov nekega manjšega prostora, ki predstavlja zaokroženo celoto. Pri tem bi prvi korak moral biti prav priprava baze, ki predstavlja osnovo za nadaljnje delo. Izkušnje znanstvenikov v tujini so pokazale, da je še najbolj ekonomično, če sočasno nastajata tekst za objavo napisa, ki vključuje nekaj standardnih elementov (najdišče, opis, prepis, komentar) in baza. Na ta način poteka delo na Univerzi na Dunaju, kjer pripravljajo napise za objavo v novih zvezkih *CILa* za Panonijo in Norik. Med pripravo napisov za objavo v korpusu se posameznik, ki se s tem ukvarja, z napisi поблиže seznanja; ugotovi mnoge zanimivosti, najde skupne značilnosti, izoblikujejo se manjše skupine napisov znotraj nekega mesta, ki bi jih bilo nujno analizirati podrobneje. S tem, ko napise vstavimo v bazo, jih pripravimo tudi za to, da so na voljo za nadaljnje iskanje, združevanje in analiziranje. Ob pravilni nastavitvi iskalnih kriterijev se noben napis ne more izmuzniti analizi v določenem kontekstu. Pomanjkljivost človeškega faktorja, ki mu pogosto očitamo površnost in nenatančnost, moramo na ta način a priori zanemariti.

Starejše onomastične raziskave

Možnosti onomastičnih raziskav je lepo začrtal J. Šašel v članku iz leta 1964 (Šašel 1964, 352–368); tam predstavljene smernice so še vedno aktualne. Stremimo pa k temu, da bi lahko naredili še kak korak naprej. Ugotavljanje migracij, koloniziranja, torej tujcev na nekem prostoru; pisanje o jezikovnem poreklu avtohtonih imen,

iskanje etimologije ter razširjenosti posameznih imen predstavljajo osnovo za posamezne analize. Če pa želimo onomastično sliko, tako rimsko kot avtohtono, pogledati nekoliko bolj globalno, pa je potrebno ubrati drugačno pot, takšno kot jo je zarisala F. Mainardis (Mainardis 1997; Mainardis 2001, 55-69; Mainardis 2002, 531-574; Mainardis 2003, 559-589).

Glede na geografsko zamejitev prostora preučevanja (severna Italija) se je posvetila predvsem onomastiki domačinov (torej ne *tria nomina* sistemu), ki je veliko bolj razvejan kot isti pri nas. Presegla je starejše onomastične analize in jih nadgradila ter na ta način s pomočjo onomastike omogočila vpogled v širše družbeno dogajanje, torej v družbene procese (romanizacija), ki so se takrat odvijali (za romanizacijo v povezavi z epigrafiko glej Macmullen 2000; Mattingly 2004, 5-25; Alföldy 2005a, 25-56; Alföldy 2005b, 23-38; Bajec 1928, 43-56; Curchin 2004; Dondin-Payre, Raepsaet-Charlier 2001; Woolf 1998; več o romanizaciji Županek, tu; glej tam navedeno literaturo).

Ključ njenega početja se skriva predvsem v natančni delitvi imen v posamezne skupine, ki jih tvorijo. Imena se namreč razlikujejo po številu delov, iz katerih so sestavljena, po njihovem izvoru (latinsko, keltsko, grško, germansko); ter tudi po tem, kako so ti deli pridani eden drugemu. Na ta način se oblikujejo skupine, ki natančnega kronološkega poteka družbenih procesov sicer ne morejo razkriti, lahko pa dodajo nekaj informacij o romanizaciji, o mešanju kultur ter nakažejo družbeno pravni status prebivalca, ki se za posameznim tipom imena skriva.

Delitev imen – kako in zakaj

Na območju Celeje smo imena najprej razdelili na dve veliki skupini: imena v mestu in imena v agru. Razvrščanje smo nadaljevali znotraj obeh skupin, na osnovi števila in izvora posameznih delov imena. V prvo skupino torej sodijo *tria nomina* (oz. *duo nomina*), v drugo imena s filiacijo in v tretjo imena, ki so sestavljena iz enega samega dela. Pri tem smo sledili delitvi imen Fulvije Mainardis (1997). Med delitvama in skupinami imen so nastale razlike, ki so geografsko pogojene. Njena delitev je bolj kompleksna, imenskih skupin je več in so bolj heterogene kot tiste, ki jih lahko tvorimo na območju Celeje. Sklep, da imenske formule niso indikator premočrtnega (kronološkega) razvoja, je skupen obema (prim. tudi Ma-

inardis 2002, 531-574; Mainardis 2001, 55-69; Mainardis 2003, 559-589). V vsaki od teh treh večjih skupin so se oblikovale manjše, v katere sem uvrščala imena s skupnimi značilnostmi. Zaradi fragmentarne ohranjenosti vseh imen ni bilo mogoče spraviti v okvir skupine. Kljub trudu, da bi bilo takšnih čim manj, so v agru in v mestu ostala tako imenovana »neuvrščena« imena, pri katerih se ni bilo mogoče nasloniti na nobenega od prej omenjenih kriterijev za uvrstitev.¹ Na osnovi števila vseh imen prepoznavamo okvirna socialno pravna razslojenost na širšem in ožjem celejskem območju v času antike. Pri tem pa ne gre zanemariti dejstva, da poznamo zelo majhen del prebivalstva.²

Ilustracija delitve – Celeia Tria (duo) nomina - AGER

Prva večja skupina imen je posvečena imenom, ki so praviloma sestavljena iz treh delov, torej *tria nomina*, v njenem okvirju obravnamo tudi *duo nomina*, ki so že sama po sebi okvirni kriterij za datiranje. Ta tip imen je načeloma indikator rimskih državljanov; državljanstvo jim je lahko podelil cesar sam, na kar kažejo cesarski gentiliciji, ki so obenem tudi *terminus post quem* za datiranje napisa. Italjski gentiliciji so pokazatelj priseljevanja na provincialna tla, pri čemer ugotavljamo družine, ki so bile pri tem najbolj aktivne. Poseben fenomen so psevdogentiliciji, za katere še ni popolnoma jasno, kdaj in kje so nastali. Tvorjeni so iz keltskega imena s pripono – *ius*, kar je značilno za gentilicije. Vseh imen agra, ki sodijo v to skupino, je 125, od tega jih lahko 37 uvrstimo v prvo podskupino, 15 v drugo, 68 v tretjo ter 5 v četrto. T.i. *tria nomina* (*duo nomina*) sem razdelila na štiri dele (prim. Mainardis 2003, 570):

- 1 Prim. Alföldy 1974, 232-238, kjer avtor navede keltska imena v Noriku. Natančnejša analiza noriškega imenskega materiala sledi v Alföldy 1977, 249-264, kjer avtor izračuna tudi odstotek keltskega prebivalstva v posameznem mestu (skozi čas), prim. predvsem str. 262. Za 1. in 2. st. avtor na območju Celeje izračuna 21,5 % avtohtonih (keltskih) imen v primerjavi z 72,5 % latinskih ter 6 % grških; v 3. in 4. st. odstotek avtohtonih pade na samo še 7 %, latinskih je 88 % in 5 % grških. Število imen, ki sem jih upoštevala pri tej analizi, je zaradi na novo odkritih napisov nekoliko večje; za razporeditev pa lahko upravičeno domnevamo, da ostane v veliki meri podobna tisti, ki jo je ugotovil že Alföldy.
- 2 Alföldy 1984, 88 predvideva, da je večina mest v rimskem imperiju štela 10.000 do 15.000 prebivalcev. Šašel Kos 1984, 251 predvideva za Celejo okoli 10.000 prebivalcev, kar je realna ocena za municipij takšnega kova, tako bi poznali manj kot pol odstotka vsega prebivalstva antične Celeje.

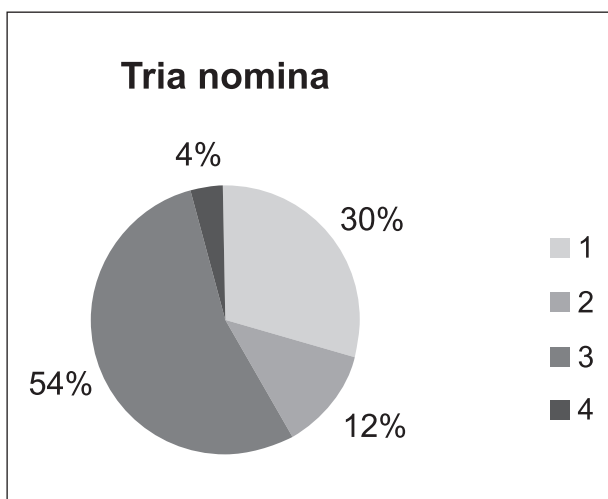
tria (duo) nomina s cesarskimi gentiliciji;

tria (duo) nomina s psevdogentiliciji;

tria (duo) nomina z ostalimi (italskimi) gentiliciji;

El 1 + El 2.³

TRIA NOMINA	skupno št.	ženske
	125	30
1. Imperialni gentiliciji	37	15
2. Psevdogentiliciji	15	3
3. Italski gentiliciji	68	11
4. El 1 + El 2	5	1

Sl. 1: Razdelitev imen tipa tria/duo nomina v agru.

Imena s filiacijo

V drugo veliko skupino sodijo imena, ki so sicer sestavljena iz dveh delov, a od tega je drug del očetovo ime, ki stoji v genetivu. Gre torej za posameznika, ki ga natančneje določimo s tem, da povemo čigav sin ali hči je (v nekaterih primerih je izraženo tudi drugačno razmerje: suženj, osvobojenec). V veliki večini primerov gre za peregrino prebivalstvo, torej posameznike, ki sicer so svobodni, a brez posebnih pravic. Glede na to, da smo v provincialnem okolju, je pričakovati, da bo oseb takega tipa največ (prim. Kakoschke 2002, 25). Imena s peregrino filiacijo sem razdelila na štiri skupine glede na izvor

³ El = element.

prvega in drugega sestavnega dela, ki sta lahko latinska (oba, samo eden od obeh) ali nelatinska (zopet oba, eden ob obeh), kar pri nas pomeni predvsem to, da so imena keltskega porekla. Nekatera keltska imena so značilna prav za to okolje.

Skupine imen:

EL 1 (lat. ime) + EL 2 (lat. ime v gen.);

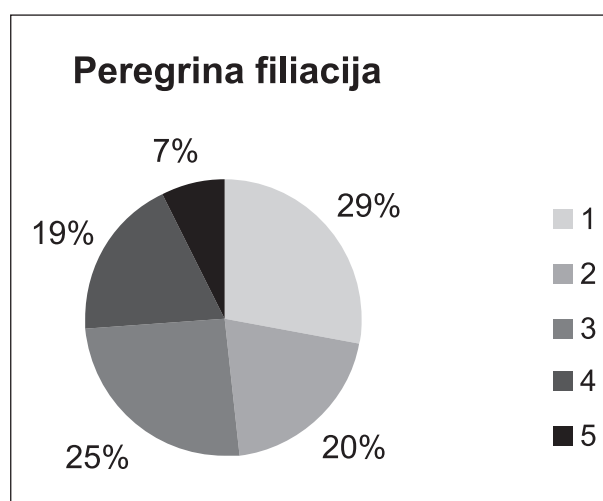
EL 1 (lat. ime) + EL 2 (nelat. ime v gen.);

EL 1 (nelat. ime) + EL 2 (nelat. ime v gen.);

EL 1 (nelat. ime) + EL 2 (lat. ime v gen.);

fragmentarno ohranjena imena peregrine filiacije.

FILIACIJA	skupno št.	ženske
	118	48
I. skupina	31	11
II. skupina	22	10
III. skupina	28	12
IV. skupina	21	12
V. skupina	8	3

Sl. 2: Razdelitev imen s filiacijo v agru.

Samostojna (enodelna) imena

V tretjo veliko skupino sodijo vsa tista imena, ki vsebujejo en sam del. Včasih je veljalo prepričanje, da so prebivalci z enim samim imenom po pravem statusu sužnji, sploh

če je to ime grško. V primeru grških enodelnih imen je verjetnost za to dejansko velika; na suženjski status lahko kaže tudi (latinsko) ime samo; določena imena so bila namreč med sužnji posebej priljubljena (*Felix* in *Hilarus*).⁴ Prav tako so bili določeni poklici oziroma oznake za njih rezervirani samo za sužnje, kot npr. *vilicus* ali *actor*. V poznejšem obdobju se lahko zgodi, da so tudi rimski državljani še pred *Constitutio Antoniniana* (l. 212) zapisani samo z enim imenom. Že prej, torej do 3. st., pa naletimo na samostojna imena predvsem pri otrocih, pa tudi pri drugih osebah, a le na napisih družinskega značaja. Tudi ni nemogoče, da se za enim imenom skriva peregrin, katerega ime ni opremljeno še z imenom očeta, čeprav za to ni posebnega razloga (prim. Kakoschke 2002, 15). Verjetnost za peregrine je še toliko večja v primeru avtohtonih (keltskih) imen. Možnosti za pravni status je več kot pri prejšnjih skupinah, do izraza pride individualen značaj posameznih napisov in s tem imen, ki jih je potrebno še toliko bolj preučevati v povezavi s celotnim napisom, na katerem so izpričana in v času, iz katerega izhajajo.

Skupine imen:

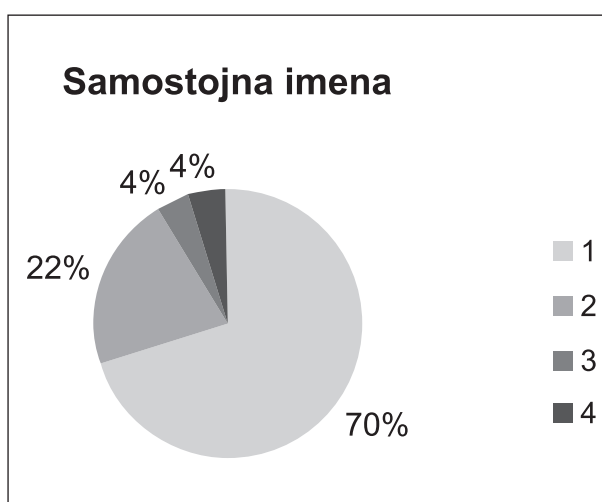
latinska imena;

keltska imena;

grška imena;

»neuvrščena« imena (tista, ki jih ni bilo mogoče uvrstiti v katero od obstoječih skupin).

SAMOSTOJNA IMENA	št. (skupno)	ženske
	116	40
1. latinska	81	25
2. avtohtona	25	14 ?
3. grška	5	
4. »neuvrščena«	5	1 ?

Sl. 3: Samostojna imena po skupinah v agru.

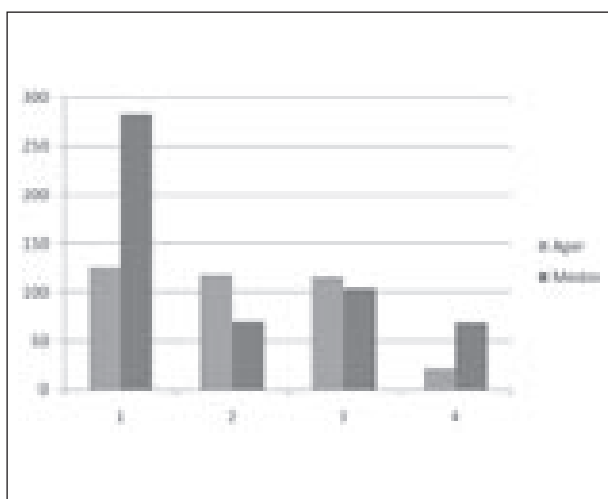
Razlike med mestom in agrum

Za ilustracijo naj navedem primerjavo deležev posameznih tipov imen v agru in v mestu. Razlike so očitne iz tabel in grafa, ki sledi.

AGER	skupno št.	ženske
	381	118
1. Tria nomina	125	30
2. Filiacija	118	48
3. Samostojna imena	116	40
4. Fragmentarna	22	???

MESTO	skupno št.	ženske
	526	113
1. Tria nomina	283	56
2. Filiacija	70	21
3. Samostojna imena	104	36
4. Fragmentarna	69	/

⁴ Že prej smo omenjali imena na -io, ter še npr. ime *Fortunatus*. Zanimivo je, da imajo ta za sužnje še posebej primerna in priljubljena imena pozitiven, optimističen pomen.

Sl. 4: Primerjava strukture prebivalstva po tipih imen med agrom in mestom.

Natančno razporejanje imen v skupine se izkaže za pozitivno, saj se na ta način izrišejo določene zakonitosti romanizacije, ter okvirna pravno socialna razslojenost prebivalstva v provincialnem mestu. Razlike med mestom in njegovim zaledjem so očitne. Kažejo se v večji romaniziranosti mesta, ki ima večje število prebivalstva z imeni tipa *tria* (*duo*) *nomina* in s tem več rimskih državljanov ter več imen latinskega izvora v vseh skupinah. Manjša prisotnost »rimskega« v agru pa je vidna v manjšem odstotku imen latinskega (italskega) izvora ter obenem v obsežnejših sledih avtohtonega elementa na vseh nivojih družbe.

Sestava prebivalstva glede na imena. Na območju agra so imena enakomerno razporejena po treh glavnih skupinah. Po predvidevanjih je delež *tria/duo nomina* manjši kot v mestu, imen s filiacijo in samostojnih imen pa je veliko več. V mestu je potrebno ponovno poudariti več kot polovico imen tipa *tria/duo nomina*, kar je potrditev večje in intenzivnejše prisotnosti rimske kulture v urbanem okolju. Primerjanja (ager/mesto) bi se bilo mogoče lotiti še v okviru posameznih tipov imen,⁵ vendar naj na tem mestu navedem le nekaj ugotovitev, ki izhajajo iz številčne zastopanosti po skupinah.

Tria/duo nomina. Razporeditev znotraj *tria/duo nomina* se med mestom in agrom nekoliko razlikuje. Odstopanje je mogoče opaziti pri deležu psevdogentilicijev, ki je v

skladu s pričakovanji nekoliko večje v agru, kjer je keltski element imel večjo težo in je vplival tudi na tvorbo imen. V mestu izstopa število italskih gentilicijev, kar potrjuje privlačnost Celeje za italske koloniste.

Peregrina filiacija. Imena peregrine filiacije so v mestu večinoma latinska, saj več kot polovico vseh predstavlja skupina, pri kateri sta oba dela latinska. Razmeroma velik delež pa pripada še skupini, pri kateri je prvi del latinski. V agru so avtohtona imena pogosteje zastopana, kar četrtno namreč predstavlja skupina z obema domačima deloma, pa tudi skupini s po enim avtohtonim delom sta veliki. Mešanje avtohtonega in rimskega je v agru prihajalo bolj do izraza, romanizacija je bila bolj počasna in ni zajela vseh. V agru se je izoblikovala še dodatna fragmentarna skupina, pri kateri ni jasen izvor enega od obeh delov.

Samostojna imena. Razporejenost samostojnih imen po posameznih skupinah je podobno tako v agru kot tudi v mestu. Poudariti je potrebno izredno visok delež latinskih imen v mestu, ki gre na račun manjšega števila avtohtonih (v agru je le-teh v skladu s pričakovanji več). Grška imena predstavljajo povsod relativno majhen, skoraj zanemarljiv delež.

Potencial takšnega preučevanja imen

Predstavljene so nekatere prednosti tovrstnega preučevanja onomastike na izbranem prostoru, ki pa se omejujejo predvsem na rezultate znotraj enega mesta, torej neke celote, v našem primeru Celeje.

Nikakor pa to ni vse, kar bi bilo mogoče napraviti s pomočjo takšnega razvrščanja imen. Do zanimivih izsledkov bi se dokopali, če bi primerjali med seboj več mest, najprej v okviru ene province, nato sosednjih provinc, ali celo med italjskim mestom na eni strani in provincialnim na drugi. Primerjava med Celejo ter Virunom oziroma Flavijo Solvo bi pokazala zanimive sorodnosti (ali odstopanja) znotraj province Norika. Pozornost bi pritegnile predvsem razlike, saj gre za mesta v isti provinci, na relativno majhnem prostoru, ki so morala imeti dokaj veliko stikov. Na našem prostoru bi bila še najbolj zanimiva primerjava Celeje z Emono, sicer s sosednjim mestom, pa vendar italsko kolonijo, ki je znana po svoji specifični onomastični sliki, npr. nenavadna imena z Iga, ki so mešanica severno jadranske in keltske komponente (Katičič 1966, 145-168; Lochner-Hüttenbach 1965, 15-45).

⁵ Navajanje vseh števil in grafov po posameznih skupinah za mesto se za potrebe tega prispevka ni zdelo smiselno, prim. Visočnik 2007, 126-256 (predvsem 251-256).

Namesto zaključka

Potenciali tovrstnega pristopa k preučevanju imen obstajajo, živa je potreba po slovenski epigrafski bazi, pa vendar največji manko slovenske epigrafike niso metodološke pomanjkljivosti, saj je metodologijo mogoče z »delovno ročico« v relativno kratkem času spraviti v red, spraviti v korak s časom. Problem je drugačne narave. Če se nam zdi, da epigrafike ne potrebujemo, da ne potrebujemo epigrafikov, smo na dobri poti, da se uresničijo upravičeni strahovi slovenske avtoritete na tem področju. Sramotno namreč bo, če bodo naše napise začeli objavljati tuji strokovnjaki, če bodo naš del novega CILa pripravili avstrijski študenti. Takrat bo prepozno, zdaj pa ... ? Zdaj pa se zdi, da čas pač temu ni naklonjen.

Literatura

- ALFÖLDY, G. 1974, *Noricum*. – London, Boston.
- ALFÖLDY, G. 1977, Die Personennamen in der römischen Provinz Noricum. – V: *Colloques internationaux du C. N. R. S. N. 564 - L'onomastique latine* (13-15 octobre), 249-264.
- ALFÖLDY, G. 1984, *Römische Sozialgeschichte*. – Wiesbaden.
- ALFÖLDY, G. 2005a, Romanisation – Grundbegriff oder Fehlgriff? Überlegungen zum gegenwärtigen Stand der Erforschung von Integrationsprozessen im römischen Weltreich. – V: Z. Visy (ur.), *Limes* 19. Proceedings of the XIXth International Congress of Roman Frontier Studies held in Pécs, Hungary, September 2003, 25-56, Pécs.
- ALFÖLDY, G. 2005b, Die Anfänge der epigraphischen Kultur der Römer an der Donaugrenze im 1. Jahrhundert n. Chr. – V: M. Mirković, *Römische Städte und Festungen an der Donau*. Akten der regionalen Konferenz Beograd 16-19 Oktober 2003, 23-38, Beograd.
- BAJEC, A. 1928, Romanizacija in jezik rimskih provinc Norika ter obeh Panonij. – V: *Razprave*. Znanstveno društvo za humanistične vede v Ljubljani 4, 43-56, Ljubljana.
- CURCHIN, L. A. 2004, *The Romanization of Central Spain*. – London, New York.
- DONDIN-PAYRE, M. in M.-T. RAEPSAET-CHARLIER (ur.) 2001, *Noms, identités culturelles et romanisation sous le haut-empire*. – Bruxelles.
- KAKOSCHKE, A. 2002, *Ortsfremde in den römischen Provinzen Germania inferior und Germania superior*. – Osnabrücker Forschungen zu Altertum und Antike-Rezeption 5, Möhnesee.
- KATIČIĆ, R. 1966, Keltska osobna imena u antičkoj Sloveniji. – *Arheološki vestnik* 17, 145-168.
- LOCHNER-HÜTTENBACH, F. 1965, Die antiken Personennamen aus Ig bei Ljubljana. – V: *Arheološke študije II. Varia archaeologica II*. Situla 8. – Ljubljana.
- MACMULLEN, R. 2000, *Romanization in the Time of Augustus*. – New Haven, London.
- MAINARDIS, F. 1997, *Kaì vñv 'Ρωμαῖοι μὲν εἰσιν ἅπαντες*. L'evoluzione delle formule onomastiche nelle iscrizioni della Transpadana romana. – Roma (neobjavljena disertacija).
- MAINARDIS, F. 2001, Tracce di onomastica Celtica nell'epigrafia preromana e Romana delle regioni nord-orientali. – V: G. Cuscito (ur.), *I Celti nell'Alto Adriatico*. Atti delle tre giornate internazionali di studio, Trieste, 5-7 aprile 2001. Edizioni Quasar 48, 55-69, Trieste.
- MAINARDIS, F. 2002, L'onomastica idionimica nella Transpadana Romana tra resistenza e integrazione. – V: *Scienze dell'antichità. Storia archeologia antropologia* 10 (2000), Edizioni Quasar, 531-574, Roma.
- MAINARDIS, F. 2003, Norma onomastica e uso del nome in Aquileia Romana: alcune riflessioni. – V: G. Cuscito (ur.), *Aquileia dalle origini alla costituzione del ducato Langobardo*. Storia – Amministrazione – Società. Atti della XXXIII settimana di Studi Aquileiesi, 25-27 aprile 2002. Edizioni Quasar 54, 559-589, Trieste.
- MATTINGLY, D. 2004, Being Roman: expressing identity in a provincial setting. – *Journal of Roman Archaeology* 17, 5-25.
- ŠAŠEL, J. 1964, Probleme und Möglichkeiten onomastischer Forschung. – V: *Akte des IV. internationalen Kongresses für griechische und lateinische Epigraphik*, 352-368, Wien (= *Opera selecta*, 1992, 79-98).
- ŠAŠEL KOS, M. 1984, Prerez čez zgodovino celejanskih prebivalcev v luči onomastičnih in prozopografskih podatkov. – *Živa Ant.* 34, 252-255.
- VISOČNIK, J. 2007, *Jezikovne značilnosti napisov antične Celeje z okolico kot vir za preučevanje romanizacije celejskega prostora*. – Ljubljana (neobjavljena disertacija).
- WOOLF, G. 1998, *Becoming Roman: the origins of provincial civilization in Gaul*. – Cambridge, New York, Melbourne.